

УДК 027.8:004.9

І. Г. Лобановська, *зав. відділу наукового опрацювання й каталогізації документів ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК: НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті розглядається роль інформаційно-комунікаційних технологій у перетворенні традиційних бібліотек на сучасні інформаційні центри. Досліджено, за яких умов сучасна шкільна бібліотека повинна посісти нове, відповідне сучасним реаліям динамічно прогресуючого світу, місце. Підвищення якості обслуговування користувачів можна досягти саме завдяки впровадженню ІКТ у традиційні бібліотечні процеси, зокрема: через створення електронних каталогів, бібліографічних і повнотекстових баз даних, організацію віртуальних книжкових виставок, розроблення веб-сайтів і надання доступу до світових і власних інформаційних ресурсів через Інтернет тощо.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, шкільна бібліотека, електронний каталог, база даних, Інтернет, електронна бібліотека, інформаційний ресурс.*

Входження людської цивілізації в інформаційне суспільство (Informative society), що еволюціонує в суспільство знань (Knowledge society), пред'являє якісно нові вимоги до системи освіти. Метою освіти стає не тільки підготовка людини до майбутньої діяльності (перш за все, професійної) за рахунок накопичення якомога більшого обсягу готових, систематизованих, споконвічно істинних (завдяки авторитету науки) знань, а й розвиток евристичних навичок особистості, оволодіння нею способами отримання відомих і створення нових знань. Найвагомішими чинниками, що характеризують сучасне суспільство, можна вважати такі:

- інформація й знання – головна рушійна сила суспільства, інформаційні ресурси мають стратегічне значення;
- глобальна інформатизація, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій – основа нової економіки, економіки знань;
- неперервна освіта й здатність до перекваліфікації – невід'ємна частина збереження соціального статусу особи;

- майбутнє кожної людини залежить від здатності своєчасно знаходити, отримувати, адекватно сприймати й продуктивно використовувати нову інформацію.

Інформаційне суспільство й суспільство знань міцно асоціюються з інформаційними технологіями. Упровадження персональних комп'ютерів в інформаційну сферу й застосування телекомунікаційних засобів зв'язку зумовили новий етап розвитку інформаційних технологій, до назви яких додалися визначення з синонімів: «нові», «перспективні», «комп'ютерні», «комунікаційні», «сучасні», «прогресивні», «високі». Сьогодні усе частіше використовується термін – інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), тобто технології автоматизації інформаційних процесів з «дружнім» інтерфейсом роботи користувача, засновані на застосуванні сучасних засобів обчислювальної та організаційної техніки й зв'язку. В Окіннавській хартії глобального інформаційного суспільства (2000 р.) інформаційно-комунікаційні технології визначаються як один із найважливіших чинників, які впливають на формування суспільства ХХІ століття. Їхній революційний вплив стосується способу життя людей, їхньої освіти й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства [6].

Останнє десятиріччя характеризується бурхливим зростанням технологій зберігання й перетворення інформації. Ці технології прийшли туди, де суспільство зосередило свої матеріалізовані знання й культуру, – в бібліотеки. І це, своєю чергою, призвело до технічного переоснащення бібліотек. По-перше, стало необхідним освоєння нових інформаційних технологій для опрацювання й зберігання інформації, а по-друге – розроблення нових підходів до інформаційного обслуговування користувачів. Сьогодні вже нікого не дивує, коли користувач, відвідавши бібліотеку й провівши в ній деякий час, не тільки не користується її фондами, але й не робить спроб замовити літературу. Багато користувачів свої потреби задовольняють лише на інформаційному рівні, тобто користуються бібліографічною, реферативною, довідковою або електронною інформацією, отриманою через Інтернет, за допомогою CD-ROM або іншим способом. Із кожним днем збільшується кількість постійних користувачів бібліотек, які переважно бажають працювати з фондами або послугами бібліотек у режимі он-лайн і одержувати все, що їм потрібно, на власний комп'ютер. Бібліотека інколи вза-

галі не використовує свій фонд, обслуговуючи таких користувачів за допомогою інших інформаційних ресурсів. Більше того, розвиток електронного ресурсу веде до того, що бібліотеки, не маючи коштів на комплектування, особливо зарубіжних видань, знаходять можливість забезпечити доступ своїм користувачам до повнотекстових електронних ресурсів, і ця тенденція набирає силу.

Усе викладене підтверджує, що старі уявлення про бібліотеку змінюються. Бібліотека поступово перетворюється на центр інформаційних електронних ресурсів, зберігаючи, проте, за собою функції звичайної традиційної книгозбірні для обслуговування користувачів друкованими та іншими документами. Ця нова функція сучасної бібліотеки не тільки наочно демонструє одну з головних тенденцій сучасної бібліотечної діяльності, вона також має враховуватися як у плануванні розвитку автоматизованих інформаційно-бібліотечних технологій, так і в цілому для перегляду концепції традиційної бібліотеки, що значно застаріла [1; 8; 9]. Під впливом змін глобального інформаційного простору бібліотеки вимушені змінювати не тільки технології своєї роботи, але й усталені підходи, поняття, терміни, по-новому моделювати й організовувати свій інформаційний простір. Як свідчить досвід бібліотечних установ, у яких зроблені суттєві кроки з комп'ютеризації основних бібліотечних процесів, підвищення якості обслуговування користувачів можна досягти саме завдяки впровадженню інформаційних технологій. Залишаючись книгозбірнями, бібліотеки зможуть значно прискорити процес зустрічі читачів з книгами, коли не тільки інформація про фонд і пошукові системи, але й самі документи відобразатимуться в електронному вигляді.

Як, за рахунок чого сучасна шкільна бібліотека може й повинна не просто зміцнити своє положення в системі освіти, а зайняти нове, відповідне сучасним реаліям динамічно прогресуючого світу, місце? Сьогодні відсутність у бібліотеках загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) сучасного інформаційно-комунікаційного обладнання й доступу до Інтернету не дає можливості учням і вчителям набувати сучасних навичок пошуку, збирання, аналізування й використання необхідної інформації. І хоча в Україні вже діють загальноосвітні навчальні заклади, де бібліотеки трансформовано в шкільні бібліотечні інформаційні центри, що мають певні мультимедійні ресурси й вихід в Інтернет, а ще більше таких закладів розпочинає

або планує розпочати роботу в цьому напрямі, усі ці процеси до останнього часу мали переважно стихійний характер, не було їх координації на державному й галузевому рівнях. Потреби шкільних бібліотек у новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях не враховувалися в національних і галузевих програмах.

З метою реформування роботи бібліотек ЗНЗ за допомогою комп'ютеризації, для підвищення їхньої ролі у навчально-виховному процесі, створення умов, які сприятимуть наближенню рівня навчання до кращих європейських і світових стандартів, задля забезпечення умов для творчого пошуку вчителів, інтелектуального й духовного розвитку учнів науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського була розроблена, а рішенням Президії Академії педагогічних наук України затверджена «Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України» [2]. Актуальність Концепції зумовлена реаліями становлення нових цінностей і нових форм організації життя в сучасному світі, процесами глобальної інформатизації освіти, ширшим гуманітарним розумінням завдань освіти, процесом створення нової школи сучасного типу. Пріоритетними напрямками реалізації положень Концепції є комп'ютеризація бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів, створення на їхній базі бібліотечно-інформаційних ресурсних центрів.

Реалізація принципів інформатизації шкільних бібліотек сприятиме забезпеченню конституційних прав громадян на вільний доступ до інформації, втіленню європейських стандартів освіти, здійсненню ідей, викладених у Маніфесті шкільних бібліотек ЮНЕСКО [4]. Як наслідок, посилиться їхня роль у повноцінному інформаційному забезпеченні користувачів, прискориться їх інтеграція у світовий інформаційний простір. Це сприятиме підвищенню рівня загальної середньої освіти в нашій державі, збагаченню духовного життя учасників навчально-виховного процесу, прискоренню інтеграції України до європейського та світового співтовариства. Саме шкільна бібліотека, представляючи одну з початкових ланок у системі неперервної освіти, отримує зараз унікальний шанс підняти свій престиж, зміцнити статус шкільного бібліотекаря за рахунок перетворення бібліотеки на окремий центр, у якому учні отримують особливу – інформаційну – підготовку: опановуватимуть знання й уміння організації інформаційного

пошуку як за допомогою традиційної (ручної), так і новітньої інформаційної технології, аналізу й синтезу знайденої інформації, її інтерпретації, критичного оцінювання, сприйматимуть технологію самостійної підготовки необхідних у ході навчання інформаційних продуктів. Підготовка підростаючого покоління до життя в сусільстві знань – нова місія шкільної бібліотеки.

Загальновідомо, що вчитель навчає до тих пір, поки сам вчиться, і вчиться, поки він живе. І майстром педагогічної праці він стає не тільки за здібностями, покликанням, освітою, але й завдяки тому, що творчо перепрацьовує й вбирає наявний кращий досвід педагогічної роботи. При своїй завантаженості й напруженості, учитель часто вимушений задовольнятися тією професійною літературою, яка є в бібліотеці школи, де він працює. У даний час практичні дії вчителя для реалізації програми оновлення системи й змісту освіти вимагають значного обсягу інформації. Тому шкільні бібліотеки стали важливою складовою викладання й навчання, центральним ресурсом школи, оскільки обслуговують педагогів і учнів відповідно до їхніх об'єктивних інформаційних потреб. Самі вчителі відзначають необхідність організації сучасної системи інформаційно-педагогічної служби, популяризування нової методичної літератури, нової наукової інформації.

Виконання основних завдань, які постають перед сучасними шкільними бібліотеками, можливе лише з реорганізацією їх у шкільні бібліотечно-інформаційні центри (БІЦ), що здійснюватимуть якісне й всебічне інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу. Саме в них реалізуються нові форми організації пізнавальної, комунікативної та креативної (творчої) діяльності всіх її користувачів. У такій бібліотеці школярі прилучаються до зовсім нового виду діяльності – роботи з вербальною та образною інформацією (відео-, аудіо-, графічною, символічною, текстовою). Це підтверджує досвід роботи шкільного БІЦ, створеного на базі шкільної бібліотеки ЗНЗ № 277 м. Києва [5]. Учителі тут не тільки отримують нову літературу. Для них створюються умови для індивідуального перегляду, оцінювання й відбору мультимедійних засобів навчання, необхідних безпосередньо на уроках або в позакласній роботі і для створення умов для творчої діяльності вчителя. На базі шкільного БІЦ проводяться уроки, що потребують індивідуальної та групової роботи з різноманітними

ми засобами інформації. Для виконання поставлених перед ними завдань, шкільні БЦ повинні мати фонди підручників, додаткової літератури, допоміжної навчальної продукції різного ступеня складності для учнів на традиційних та електронних носіях. Вони мають інтегрувати всю мультимедійну навчальну продукцію, що надходить до загальноосвітніх навчальних закладів або створюється в них, забезпечувати їх облік, належне зберігання та надання у користування. Крім того, БЦ мають надавати доступ та забезпечувати навігацію в Інтернеті. На жаль, таких прикладів перетворення шкільних бібліотек на бібліотечно-інформаційні центри в Україні поки що дуже мало.

У ході перетворення шкільних бібліотек на бібліотечно-інформаційні центри часто постає питання: з чого слід починати? Серед найпоширеніших відповідей слід назвати автоматизацію традиційних бібліотечних технологій, наприклад:

- створення власних і зведених електронних каталогів і баз даних, у тому числі на корпоративних засадах, з використанням ліцензованих автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, які підтримують MARC-формати;
- оформлення автоматизованої передплати на періодичні видання;
- організація віртуальних книжкових виставок;
- комп'ютерний облік користувачів;
- виконання замовлень за МБА, електронна доставка документів тощо.

Крім того актуальними є:

- надання доступу до світових інформаційних ресурсів через Інтернет;
- створення власних повнотекстових баз даних;
- розроблення веб-сайтів і надання доступу до власних інформаційних ресурсів бібліотек.

Слід зауважити, що послідовність у впровадженні ІКТ визначається винятково зважаючи на потреби бібліотеки та її користувачів з урахуванням матеріальних, фінансових, кадрових та інших можливостей. Зупинимось на деяких напрямках упровадження ІКТ у практику роботи шкільних бібліотек.

Образ сучасної бібліотеки формується на основі нових технологій, коли бібліотекарі усвідомили неможливість реалізації нового соціального замовлення старими методами. Стрімкий розвиток

науки й техніки у сфері інформаційних технологій надали бібліотечі засоби його виконання. Одним із таких ключових рішень став електронний каталог. Електронний каталог – це машинозчитуваний бібліотечний каталог, який працює в режимі реального часу й надається в розпорядження користувачам засобами локальної мережі або Інтернету. Він розкриває склад і зміст фонду друкованих, електронних і аудіовізуальних документів, забезпечує вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки й слугує для реалізації багатоаспектного інформаційного пошуку. ЕК поєднує в собі функції абеткового, систематичного й предметного каталогів. ЕК призначений для інформаційного пошуку й відбору документів, необхідних для наукової, практичної або навчальної діяльності, відображення та зберігання інформації як про кожний документ у цілому, так і про його частини. Він сприяє повному та оперативному задоволенню інформаційних запитів і створенню інформаційного комфорту для користувачів бібліотеки; надає користувачам необхідну допомогу під час самостійного пошуку через навігаційні послуги в інформаційному просторі, підказки, дружній інтерфейс; забезпечує захист інформаційних ресурсів бібліотеки, охорону авторських прав та інтелектуальної власності від несанкціонованого доступу, перекручення та знищення інформації.

У програмі ЮНЕСКО «Інформація для всіх» наголошується, що «інформація й знання є величезним загальнолюдським завоюванням». Щоб сприяти рівноправному доступу до інформації максимального числа людей, програма пропонує, зокрема, «розширювати сферу діяльності існуючих професійних та інституційних інфраструктур, таких як бібліотеки, архіви, суснільні центри тощо» [7]. Успішне досягнення цієї мети можливе тільки з упровадженням у бібліотечну практику нових методів роботи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, серед яких одне з найважливіших місць посідає корпоративна каталогізація. Нагадаємо, що корпоративна каталогізація – це процес створення каталогізаційних записів документів зусиллями декількох колективів. Каталогізація є невід'ємною частиною бібліотечної справи з часу її виникнення. Упродовж сторіч вона здійснювалася бібліотекарями вручну шляхом створення карткових або друкованих каталогів. З появою та широким розповсюдженням комп'ютерної техніки стала можливою автоматизована

каталогізація. Але лише в 90-ті роки ХХ ст. з'явилася можливість здійснювати корпоративну каталогізацію, тобто розподіляти її між різними бібліографуючими установами, переважно бібліотеками. У даний час, як вважає більшість фахівців у галузі бібліотечної справи, корпоративність виступає провідною тенденцією розвитку бібліотечно-інформаційних систем і технологій. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів має призвести до того, що бібліотеки будуть снільно:

- створювати зведені електронні каталоги через розподіл опрацювання нових надходжень (одноразове, без дублювання робіт, опрацювання всіх документів, які надійшли в будь-яку бібліотеку корпорації, та багаторазове й багатовидове використання створених бібліографічних записів усіма учасниками корпорації);
- здійснювати ретроконверсію карткових каталогів або ретрокаталогізацію;
- створювати повнотекстові бази даних (електронні бібліотеки) переведенням своїх фондів в електронну форму, доступну для віддалених користувачів;
- організувати й підтримувати служби електронної доставки документів;
- інтегрувати корпоративні ресурси у світовий інформаційний простір;
- рекламувати створювану інформаційну продукцію та послуги, що надаються.

Побудова корпоративної інформаційної мережі може здійснюватися на основі розподіленого збереження ресурсів і доступу до них з використанням єдиних протоколів обміну, а також централізованого збереження, що передбачає збирання й розміщення ресурсів на одному з серверів корпорації. Перш ніж вирішувати, як повинна бути побудована корпоративна мережа, необхідно врахувати ряд об'єктивних і суб'єктивних умов: територіальне розміщення; наявність необхідної кількості кваліфікованих кадрів; наявність надійних телекомунікацій, технічних засобів для опрацювання й збереження інформації; наявність ресурсів, їх обсягу, актуальності тощо; рівень використання в практиці роботи бібліотек стандартів і комунікаційних форматів; стан упровадження ІКТ у практику роботи бібліотек, відповідність сучасним потребам кооперування

інформаційних систем автоматизації бібліотечних процесів, які використовуються в бібліотеках [3].

Окремо взята бібліотека в сучасних умовах та з урахуванням сучасних інформаційних потреб не може повноцінно функціонувати як центр інформації, що дає ряд реальних і обґрунтованих передумов для створення єдиного інформаційного простору в рамках бібліотечного сівтовариства. Серед них: потреба в усебічному й повному доступі до наявних інформаційних ресурсів; постійне та швидке зростання обсягів інформаційних ресурсів і відсутність можливостей в одній організації задовольнити всі інформаційні потреби своїх користувачів, маючи тільки свої бази даних, фонди тощо; розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, підвищення вимог до підготовки обслуговуючого персоналу. Особливо актуальна проблема кооперування для мережі освітянських книгозбірень, переважна більшість яких (близько 22 тисяч) – шкільні бібліотеки. Схожість фондів, недостатнє фінансування їх поповнення, низький професійний рівень працівників шкільних бібліотек та інші чинники спонукають до об'єднання зусиль у питаннях каталогізування для поліпшення якості обслуговування користувачів та ефективного використання наявних ресурсів.

Поступово інтернетизація охоплює все більше бібліотек, і сьогодні саме бібліотечний сегмент Інтернету стає одним з найбільш інформаційно насичених у мережі, а бібліотеки формують його змістову основу. Бібліотеки в Інтернеті представлені електронними каталогами, бібліографічними і повнотекстовими базами даних, розташованими на веб-сайтах тощо. Отже, за допомогою Інтернету – відкритого інформаційного середовища, в якому встановлено загальні правила й стандарти для всіх проектів, що відкриті для вільного доступу, – бібліотеки отримали можливість надавати свої матеріали одночасно тисячам користувачів у різних країнах світу. Тобто, бібліотечні заклади стали активними складовими процесу інформаційного виробництва, яке працює на потреби таких нових явищ у суспільному житті, як «наука без кордонів» і «освіта без кордонів».

Сьогодні однією з ключових прикмет нашого часу є розвиток електронних ресурсів бібліотек. Електронні бібліотеки не є альтернативою традиційним бібліотекам, так само, як і технологіям автоматизації бібліотечних процесів. Електронна бібліотека – явище значно ширше, ніж сама бібліотека, і в найбільш загальному сенсі

означає розподілену сукупність електронних ресурсів, об'єднаних загальною ідеологією доступу. Для бібліотек розвиток цього напрямку означає передусім:

- створення різноманітних власних інформаційних продуктів;
- сканування й формування частини своєї колекції в електронному вигляді, її організацію;
- обслуговування локальних і віддалених користувачів.

У ХХІ ст. людська цивілізація вступила в нову інформаційну епоху свого розвитку, що характеризується:

- швидким розповсюдженням інформаційних технологій;
- забезпеченням вільного (у тому числі віддаленого) доступу користувачів до електронних ресурсів;
- принципово новим рівнем отримання й узагальнення знань, їх поширення й використання.

Широке впровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотечну справу створює нові, унікальні можливості для активнішого й ефективнішого розвитку економіки, політики, держави, науки, освіти, соціальної свідомості, що сприятиме фундаментальним змінам практично в усіх сферах людської діяльності. Уже абсолютно очевидна визначальна роль нової бібліотеки в розвитку суспільства. Достатньо зрозумілими є техніко-технологічні аспекти діяльності бібліотек в інформаційну добу, очевидно й зростання соціальної, гуманітарної й освітньої функцій бібліотеки, як і збереження й використання найціннішого друкованого фонду.

Потужна електронна, інформаційна індустрія не змете, а навпаки підвищить новий статус друкованого документа, але документа необхідного, який є частиною наукового, культурного, освітнього надбання та спадку. І тут доречно згадати вислів італійського письменника минулого століття Джузеппе Лампедузи: «Усе має змінюватися, щоби все залишалося по-старому».

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемов, Ю. И. Зачем школьной библиотеке компьютер? / Юрий Артемов // Бібл. форум України. – 2004. – № 4 (6). – С. 27–29.
2. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України : затв. рішенням Президії АПН України від 26.01.2006 р. // Освіта України. – 2006. – 17 берез. (№ 21). – С. 6.

3. Корнілова, Є. Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Євгенія Корнілова // Бібл. вісник. – 2007. – № 4. – С. 7–12.

4. *Манифест школьных библиотек* [Электронный ресурс] / ИФЛА/ ЮНЕСКО. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.ifla.ru/ofdocs/ifla/ifla01.pdf>. – Название с экрана.

5. *Матвійчук, О.* Методика організації медіатеки та шкільних бібліотечно-інформаційних центрів (ШБІЦ) / О. Матвійчук // Шкл. б-ка. – 2005. – № 2. – С. 71–82.

6. *Окінавська хартія* глобального інформаційного суспільства [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.e-ukraine.biz/ukraine7.html>. – Назва з екрана.

7. *Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх»* [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://portal.unesco.org>. – Англ. мовою. – Назва з екрана.

8. *Рогова, П. І.* Перспективні напрями інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України / Павла Рогова, Юрій Артемов // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Вирій, 2006. – С. 390–394.

9. *Шрайберг, Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий / Я. Л. Шрайберг // Избранные труды / Я. Л. Шрайберг. – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 351–384.

УДК 027.7:004.738.1

Л. В. Савенкова, канд. пед. наук, директор наукової бібліотеки НПУ ім. М. П. Драгоманова

ЯКІСТЬ ВЕБ-ПРЕДСТАВНИЦТВА БІБЛІОТЕК ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ В ІНТЕРНЕТІ

У статті проаналізовано сучасний рівень інформатизації бібліотек вищих педагогічних навчальних закладів, зокрема розглянуто сайти Мелітопольського державного педагогічного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, а також Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського та ряду інших, відзначено позитивні якості сайтів та їхні недоліки.

Ключові слова: *веб-сайти, сайтобудівництво, сторінка, рубрика, критерій, бібліотека вищого навчального закладу.*